

**Journal van een reis naar Genève, Italië en Frankrijk van
Coenraad Ruysch met zijn neef Dirck van Hoogeveen**

1674-1677

Nationaal Archief, FA Teding van Berkhout, 1408

Transcriptie en editie: Alan Moss

JUNI 1675: FLORENCE II

76R Saeterdach den 1^{en} waeren de heer Burch¹ en ick des morgens aen t' huijs van Pantiatichi², maer niet thuijs. Oock heeft mij Maliabechi³ geseijt dat seer difficil⁴ is hem aen te treffen. Naer de middach ad idem⁵ bij Dati⁶, doch hij was noch op t' landt, waerom wij Van Dam⁷ gingen haelen en met hem de ganse⁸ Cassines⁹ tot het eijnde toe uijt wandelen, daer wij t' noch wel vier mael soo fraij vonden als voor aen, sijnde vol scoone alleès, ronde en vierkante parken, beset met hooge bomen, weijtjes, kreukelbos en dan de heerlijke rivier met een gesicht¹⁰ over de campagne.¹¹ Dit is een wandelinch van omtrent 4 ueren gaens, gins en herwaerts.¹² Het wert meest met calessen¹³ gedaen, doch wij gebruiken de voeten om wat exercitie.¹⁴

76V Sondach den 2^{en} junii ginge wij des morgens in den dom om ten toeloop van t' Pinxter feest te sien.¹⁵ Wij mejnde veel scoone aensichde¹⁶ te sien, doch waeren bedroogen, want ick geloove dat Florencen in dat cas¹⁷ voor 'La Bella' niet door de monsterinch¹⁸ soude mogen¹⁹, alsoo²⁰ mij dunckt dat nergens in Italie di²¹ vrouwe door de banck²² soo lelijck sijn. Casueel²³ salueerden²⁴ ick hier de heer Pantiatichi, soo als syn edelheid uijt het choor quam. Hij seijde dat het hem leet was²⁵ dat ick soo meenichmael aen syn huijs geweest was en noch een deel beleeftheid.

Naer de middach gaeven de heer Burch en ick een visite aen de heer

¹ **de heer Burch.** Burch was een vaste metgezel van Ruysch.

² **t' huijs van Pantiatichi.** Ruysch bezocht het Palazzo Panciatici, bewoond door de Italiaanse edelman Bandino Panciatici (1629-1718). Ruysch ontmoette hem tijdens zijn verblijf in Florence in november 1674.

³ **Maliabechi.** Antonio Magliabechi (1633-1714) was een Italiaanse geleerde, bibliofiel en bibliothecaris van groothertog Cosimo III' de Medici (1642-1723) van Florence. Ruysch ontmoette Magliabecchi tijdens zijn verblijf in Florence in november 1674.

⁴ **difficil.** moeilijk.

⁵ **ad idem.** hetzelfde.

⁶ **Dati.** Carlo Roberto Dati (1619-1681) was een Italiaanse geleerde en taalkundige. Ruysch ontmoette hem tijdens zijn verblijf in Florence in november 1674.

⁷ **Van Dam.** Ruysch ontmoette Van Dam tijdens zijn tweede verblijf in Florence.

⁸ **ganse.** hele.

⁹ **Cassines.** Het betreft het Parco delle Cascine.

¹⁰ **een gesicht.** uitzicht.

¹¹ **campagnie.** vlakte.

¹² **gins en herwaerts.** heen en terug.

¹³ **calessen.** Een kales is een soort rytuig.

¹⁴ **exercitie.** oefening.

¹⁵ **Sondach den...te sien.** Ruysch bezocht het Pinksterfeest in de Cattedrale di Santa Maria del Fiore, de dom van Florence.

¹⁶ **aensichde.** gezichten.

¹⁷ **cas.** geval.

¹⁸ **monsterinch.** keuring.

¹⁹ **want ick...soude mogen.** De stad Florence werd ook wel 'La Bella', 'de mooie', genoemd.

²⁰ **alsoo.** aangezien.

²¹ **di.** die.

²² **door de banck.** door de bank genomen.

²³ **Casueel.** Toevallig.

²⁴ **salueerden.** groette.

²⁵ **leet was.** speet.

Maliabechi en hier van daen gingen wij in de kerck van Santa Maria Novella²⁶, alwaer wij de harthoginne moeder²⁷ saegen, dewelke naer haer ouderdom noch een geweldige scoone vrouw is. Den tegenwoordigen hartoch²⁸ gelijkent extraordinaris²⁹ aen haer. In de juffers, die alle niet veel te beduijden hadden, was eene die extraordinaris wel gemaect van lichaem en soon van tronie³⁰ en seer gratieus gekleet was, t' welck ons seer veel consolatie³¹ gaf. Verders gingen wij de Porta Romana uijt wandelen, tegens³² dat al de luijden t' huijs quaemen, want op dese feeste gaen de burgers ordinaris³³ hier of daer in t' velt of onder de boomen colationeeren³⁴, doch t' tractement³⁵ bestaet uijt broot, wijn, hardt eijeren³⁶ en soucijsen de Boulogne³⁷, tot haer musieck de guiterre³⁸ en een tambour de bason³⁹ gebruijkende, waer mede sij al huppelende en dansende naer huijs koomen, soo dat het over al kermis⁴⁰ was.

Maendach den 3^{en}, synde den tweeden dach van Pinxter, gingen wij in den dom des morgens om de naervolgende ceremonie te sien, streckken tot⁴¹ het geven van dote⁴² aen arme meijskens, welke liberaliteijt⁴³ bij⁴⁴ den hartoch gedaen wert. Dese meijskens krijgen voor eerst een kleet van t' hooft tot de voeten van den hartoch, t' welck sij vinden in den klooster over Santa Maria Novella, daer toe geaffecteert.⁴⁵ Het kleet is wit laeken en de rock van den andere kouleur.⁴⁶ t' Hooft cieraet een fijne camerick doeckse voele⁴⁷ en dan noch eenige linten en stricke, t' welck sij seer aerdich en gratieus alle weeten aen te doen. t' Was maer jammer dat sij alle soo lelyck waeren. Alle dese maegden werden met de koetsen van den hartoch naer den dom gebracht en setten sich neder in t' koor op banken daer toe geordonneert.⁴⁸ In t' selve choor laeten sich de voornaemste dames van Florencen mede ieder op de daer toe geordonneerde plaets vinden. Dan komt den hartoch, den cardinael⁴⁹ en den jongen prins⁵⁰, dewelke sich op een verheve

²⁶ **de kerck...Maria Novella.** Het betreft de Basilica di Santa Maria Novella.

²⁷ **de harthoginne moeder.** Vittoria della Rovere (1622-1694) was groothertogin van 1633 tot 1670.

²⁸ **Den tegenwoordigen hartoch.** Cosimo III de' Medici (1642-1723) was groothertog van Florence van 1670 tot zijn dood in 1723.

²⁹ **extraordinaris.** buitengewoon.

³⁰ **tronie.** gezicht.

³¹ **consolatie.** troost.

³² **tegens.** tegen de tijd.

³³ **ordinaris.** gebruikelijk.

³⁴ **collationeeren.** kletsen, samen eten.

³⁵ **t' tractement.** de maaltijd.

³⁶ **hardt eijeren.** hardgekookte eieren.

³⁷ **soucijsen de Boulogne.** Een saucisse de Boulogne is een dikke gerookte worstsoort.

³⁸ **guiterre.** gitaar.

³⁹ **tambour de bason.** Het gaat om een soort trommel.

⁴⁰ **kermis.** D.w.z. feest.

⁴¹ **streckken tot.** strekkende tot, bedoeld voor.

⁴² **dote.** geschenken.

⁴³ **liberaliteijt.** vrijgevigheid.

⁴⁴ **bij.** door.

⁴⁵ **geaffecteert.** aangesteld, uitgegeven.

⁴⁶ **kouleur.** kleur.

⁴⁷ **camerick doeckse voele.** kamerdoeken voile. Kamerdoek was een fijn linnen afkomstig uit Kamerijk.

⁴⁸ **geordonneert.** aangesteld.

⁴⁹ **den cardinael.** Francesco Nerli Jr. (1636-1708) was aartsbisschop van Florence.

⁵⁰ **den jongen prins.** Ferdinando (1663-1713) was de oudste zoon van Cosimo III de' Medici.

plaets onder een dais⁵¹ setten, over t' welke een onder even eens staet voor den biscop, ieder aen weder syden van t' altaer. Dan wert de mis gelesen en naer t' eijndige van de selve set sich den bisscop die de mis gedaen heeft of in syn absentie, gelijk het nu gebeurde, een ander op een stoel voor t' altaer, en ieder dame neemt een van dese bruijts bij de handt en passeeren voor bij den bisscop die haer een lege beurs geeft uijt de naem van den hartoch, voor bij dewelke sij met groote eerbiedicheid mede passeeren en in processie de kerk uijt weder naer haer clooster gaen. Als sij nu een man gevonden hebben, soo gaen sij met dese beurs en een acte die sij in t' klooster ontfangen, alwaer sij geristreert⁵² staen bij den thesaurier⁵³, die haer de geordonneerde doote in de ledige beurs toe telt.⁵⁴ Dese liberale⁵⁵ ceremonie gesciet driemaels des jaers.

Des naermiddachs gingen wij met Van Dam buijten de Porta Romana wandelen en des avonts even voor den eeten quam Van Achelen⁵⁶ ons bezoeken en de courant van Mantua⁵⁷ communiceeren.⁵⁸ Oock beloofden hij ons des anderen daechs⁵⁹ noch eenige dingen die notabel⁶⁰ waeren in t' paleijs⁶¹ te doen sien.

Dijnsdach den 4^{en} sijn wij naer de middach omtrent ten twintich ueren afgehaelt door Van Achelen afgehaelt om de garderobbe secrete te sien, soo sij die noemen. De selve vonden wij in eenige kamers boven op het paleijs van den grooten hartoch. Ons wiert een oneijndelijke quantiteit van extreme kostelijke meubelen getoont, van behansels tot kamers, ledicanten, portieres⁶² voor de deuren, baldachini⁶³, stoelen etc., wel soo veel om noch vier sulke extreme groote paleijsen te meubleeren⁶⁴ als dit van den groot hartoch. Dese meubelen voorscreve⁶⁵ bestonden uijt seer kostelijke tapijten met gout en silver seer dicht doorwerckt⁶⁶, silver en gout laeken, flueelen, passementen⁶⁷, frangie⁶⁸, borduersels in groote menichte, soo rijck en admirabel⁶⁹ gewerckt.

Maer voornaementlijk meriteeren⁷⁰ eenige stukken in t' particulier⁷¹ genoteert, alsoo wij oordeelden dat dit soo magnifick was als wij oijt gesien hadden, te weeten eerst een gans behansel tot een kamer dat geborduert was of

⁵¹ **dais.** platform, podium.

⁵² **geristreert.** geregistreerd.

⁵³ **thesaurier.** Een thesaurier is een ambtenaar die het geld van de stad beheert.

⁵⁴ **toe telt.** uitdeelt, uittelt.

⁵⁵ **liberale.** vrijgevege.

⁵⁶ **Van Achelen.** Mogelijk gaat om iemand van het adellijke geslacht Van Achelen.

⁵⁷ **de courant van Mantua.** Het betreft de *Gazzetta di Mantova*, die voor het eerst uitkwam in 1664.

⁵⁸ **communiceeren.** overbrengen.

⁵⁹ **des anderen daechs.** de volgende dag.

⁶⁰ **notabel.** bijzonder.

⁶¹ **t' paleijs.** Het gaat om het Palazzo Pitti, de woonplaats van de groothertog.

⁶² **portieres.** portieren.

⁶³ **baldachini.** baldakijnen, troonhemels bij het hoofdaltaar.

⁶⁴ **meubleeren.** meubileren.

⁶⁵ **voorscreve.** eerder genoemde.

⁶⁶ **doorwerckt.** bewerkt.

⁶⁷ **passementen.** versieringen.

⁶⁸ **frangie.** franje.

⁶⁹ **admirabel.** aanzienlijk, heel goed.

⁷⁰ **meriteeren.** verdienen

⁷¹ **in t' particulier.** in het bijzonder.

het een scilderij was geweest, op de selve manier als onse scilderijtjes mscet de naelde, maer admirabel wel gedaen. Het behansel was gedistingueert⁷² in vackken, waer van tweederhande soorte was. Het eene was een fonteijn en t' ander een vase met blommen.⁷³ Ieder vack hadde een randt omtrent een voet breed rontom. Dese randt, de vase van de blommen en van de fonteijn, waeren soo massief geborduert dat ick op een rapport⁷⁴ het selve mij niet soude derven⁷⁵ imagineeren⁷⁶ hebben. Het was altemael⁷⁷ een bas relief en veel meer verheeven⁷⁸ als vijf van mijn vingeren op sijn dickste. Dit bas relief was admirabel wel geordonneert en geteijkt oock, soo rijck dat het beter met een beijtel uijt het gout sceel⁷⁹ gehackt. Op de selve maenier van borduersel hoorden tot dit emmeublement⁸⁰ vier portieres en een baldachino van root flueel met de waepen en kroonen van den groot hartoch met veel crotresken⁸¹ en noch al immers soo massief geborduert en swaerder als ick met fatsoen seggen kan, want de kroonen boven de waepen, behalve haer soliditeijt, quaem voor uijt dat men van onderen tussen t' stof daer door sach, niet te min de andere sijde dewelke boven t' waepen tegen stof most staen even massief daer vindende. En dan saegen wij onder dit notabelste noch de behanchelen tot een bedt van root flueel geborduert, met gout, silver en paerlen⁸², doch de paerlen leijden daer op in sulck een quantiteijt en groote dat ick om niet leugenachtich te scijnen niet meer daer van sal seggen.

Naer dat wij dese garde robbe opgenoomen hadden, gingen wij in den thuijn van t' paleijs, waer ons een keelder⁸³ of wel twee boven een getoont wierden, dewelke admirabel poliet⁸⁴ in de rots gehouden⁸⁵ waeren. Boven dese twee grootten op de rots is de ijs kelder van den hartoch en dit maeck⁸⁶ dat de wijne daer in ongemeen⁸⁷ koel blyven. Oock is het daer in soo kouwt dat wij geen half quartier uers daer souden hebben kunnen dueren.⁸⁸ In dese kelders syn de wijnen voor de taefel van den hartoch. Wij proefden versceijde van de selve, die admirabel waeren. Ick hebbe noch vergeeten te seggen aengaende het kostelijck enmeublement, dat het selve maer eens gebruijckt is geweest doen den hartoch trouwde, sijnde daer toe gemaect, en dat buijten dese garderobbe noch een andere op het oude paleijs is, genaemt 'la garderobbe generale'.

Naer dat wij dan dese grotte gesien en de wijn geproeft hadden, gingen

⁷² **gedistingueert.** onderscheiden, verdeeld.

⁷³ **blommen.** bloemen.

⁷⁴ **rapport.** Een rapport is een regelmatige herhaling in het patroon van een weefsel.

⁷⁵ **derven.** durven.

⁷⁶ **imagineeren.** inbeelden.

⁷⁷ **altemael.** helemaal.

⁷⁸ **verheeven.** opgewerkt (in reliëf).

⁷⁹ **sceel.** scheen. Mogelijke verschrijving.

⁸⁰ **dit emmeublement.** deze inrichting.

⁸¹ **crotresken.** grotesken, schilderijen van onnatuurlijke en fantastische figuren.

⁸² **paerlen.** parels.

⁸³ **keelder.** kelder.

⁸⁴ **poliet.** keurig, sierlijk.

⁸⁵ **gehouden.** gehouwen.

⁸⁶ **maeck.** maakt, zorgt ervoor.

⁸⁷ **ongemeen.** bijzonder, ongebruikelijk.

⁸⁸ **dueren.** uithouden.

wij de distelerije⁸⁹ sien en door de selve quaemen wij in een thuijntie hier annex⁹⁰, dat seer aerdich was tegens den berch opgaende, en in t' selve seekere somer sael vol scilderijen met vergulde lijsten op een seer bisarre manier gerangeert⁹¹, En naer dit gesicht naemen wij de vogelstrijsen⁹² van den hartoch neven den esel die hermaphrodit⁹³ is op, onsen dach daer mede ten eijnde brengende.

Woensdach den 5^{en} wandelde wij naer de middach met Van Achelen eenen buijten de poort naer t' klooster van St. Francesco⁹⁴, t' welck op een berchie leijt. Hier is niet notabels als het scoone gesicht. Het welke als wij wel geconsidereert⁹⁵ hebben, gingen wij wederom naer de stadt een visite geven aen sekeren vertuoso⁹⁶ genaemt Stenone, van geboorte een Deen, seer wel bekent in de werelt, nu preceptor⁹⁷ van den grooten prins.⁹⁸

Donderdach waeren wij eens bij Van Dam sonder iets bijsonders uijt te rechten vermits⁹⁹ den regen die ons, alsoo t' al tamelijck heet geworden was, seer vermaeckten. Onse bootscap was wel meest om seker boeckverkooper van hem te weeten, die alle verboodene boeken te koop heeft.¹⁰⁰

Vrijdach den 7^{en} passeerden wij des morgens onsen tijdt op de bibliotheeck en spraeken hier De La Noe van Venetie, dewelke door de heer Maliabechi, over al geleijt werdende, ons hier rencontreerde.¹⁰¹

78R

Vrijdach den 7^{en} quam de heer Steenone aen ons hujs en geleijde ons op de galerije, alwaer hij ons een cabinet liet sien door hem vergadert¹⁰², bestaende uijt veelderhande naturalia¹⁰³, als alderhande soorten van steenen, aerden van alderhande natuer, mineralia¹⁰⁴, cristallen, gepetrificeerde¹⁰⁵ dingen van alderhande natuer. Naer dat wij desen dingen altemael wel besien hadden, bracht hij ons in een kerck (want hij is nu sedert eenigen tijdt seer bigodt¹⁰⁶ en

⁸⁹ **distelerije.** distilleerderij.

⁹⁰ **hier annex.** hieraan gelegen.

⁹¹ **gerangeert.** geordend.

⁹² **vogelstrijsen.** struisvogels.

⁹³ **hermaphrodit.** Een hermaphrodiet is een wezen met beide geslachten.

⁹⁴ **t' klooster van St. Francesco.** Het betreft het klooster van de Chiesa di San Francesco di Paola.

⁹⁵ **geconsidereert.** beschouwd.

⁹⁶ **vertuoso.** liefhebber van kunst en wetenschap.

⁹⁷ **precepteur.** onderwijzer, gouverneur.

⁹⁸ **sekeren...grooten prins.** Nicolas Steno (1638-1686) was een Deense wetenschapper, anatomist en geoloog. Hij werd professor in de anatomie te Padua en werd later de persoonlijke arts van groothertog Ferdinando II de' Medici (1610-1670). Als hofgeleerde onderwees hij Ferdinando, de oudste zoon van Cosimo III de' Medici.

⁹⁹ **vermits.** vanwege.

¹⁰⁰ **Onse bootscap...koop heeft.** In 1559 stelde de katholieke kerk een lijst van verboden boeken op, de *Index librorum prohibitorum*.

¹⁰¹ **rencontreerde.** aantrof, ontmoette.

¹⁰² **Vrijdach den...hem vergadert.** Steno hield een rariteitenkabinet bij in het Palazzo Vecchio.

¹⁰³ **naturalia.** naturaliën, (onderdelen van) planten en dieren.

¹⁰⁴ **mineralia.** mineralen, kristallen.

¹⁰⁵ **gepetrificeerde.** versteende.

¹⁰⁶ **bigodt.** overdreven vroom.

van Luijters¹⁰⁷ paeps¹⁰⁸ geworden¹⁰⁹) om een predicatie¹¹⁰ te hooren, beginnende ten 24^{en} ueren in een donkere kerck, daer maer eene lamp branden, nauwlijckx soo veel licht gevende om een banck te vinden. Wij hoorden dan de predicatie met groote patientie¹¹¹ uijt, want de selve docht niet veel.¹¹² Doch t' raerste dat hier gebeurde, was dat even voor t' eijnde de lamp uijtraeckte, daer mede ieder sijn rocken uijt, soo mij Stenone seijde, want ick het niet kost sien, en wel hartelijck¹¹³ haer Itaeliaensche vleesch gegeselt tot de tijdt doe¹¹⁴ dat op het geluijt van een scelletie¹¹⁵ ieder een weer op hielt en de lamp weer aen raeckte. Sommige sloegen met vuijste op haer borst of sij die om een duijt hadden¹¹⁶ en de paep die preeckte dat hij sweeten, denkende licht¹¹⁷ dat hoe hardt sij sloegen, t' selve hem geen seer deedt, doch niemandt hadde het beter als de heer Burch en ick die ons geweldich verwonderden en te gelijk bedroefden over de blintheit van dese menschen.

Soo als wij hier van daen naer huijs gingen, rescontreerden ick de heer Scorel¹¹⁸, dewelke dien dach alhier was gearriveert en al aen mijn huijs geweest om mij te begroeten. Hij was met Van Winkel en Dijlman¹¹⁹ te saemen van Livorno gekoomen en seijde mij dat met de Engelsche alle de Smirnaes¹²⁰ vaerders al vertrockken waeren¹²¹ behalven Cosson.¹²²

Saeterdach den 8^{en} was ick met de heer Burch aen t' logement om de heeren, van Livorno gekoomen, te salueren, doch waeren al uijt, waerom wij naer de middach wederom quaemen en haer verwellekomden. Wij gingen te saemen naer Poggio Imperiale¹²³ wandelen, meijndende de hartoginne regnante¹²⁴ te sien, doch sij quam aldaer niet gelijk voor was gegeven. t' Selve soude een contra visite¹²⁵ geweest sijn aen de oude harthoginne en de cardinael, dewelke, als mede de kinderen van den harthoch, weijnich tijdt van te vooren haer afsceijt wesen

¹⁰⁷ **Luijters.** Lutheran.

¹⁰⁸ **paeps.** katholiek.

¹⁰⁹ **want hij...paeps geworden.** Steno bekeerde zich in 1667 tot het katholicisme. In 1675 werd hij priester en werd hij als bisschop uitgezonden naar Noord-Duitsland. Later werd hij zalig verklaard.

¹¹⁰ **predicatie.** preek.

¹¹¹ **groote patientie.** groot geduld.

¹¹² **docht niet veel.** was niet veel.

¹¹³ **hartelijck.** ferm, krachtig.

¹¹⁴ **doe.** toen.

¹¹⁵ **scelletie.** schelletje.

¹¹⁶ **of sij...duijt hadden.** D.w.z. alsof het niets waard was.

¹¹⁷ **licht.** wellicht.

¹¹⁸ **de heer Scorel.** Ruysch kwam Schorel tegen tijdens zijn aankomst in Florence.

¹¹⁹ **Van Winkel en Dijlman.** Ruysch kwam Van Winckel en Dieleman tegens tijdens zijn aankomst in Florence.

¹²⁰ **Smirnaes.** Smyrna, het huidige İzmir, is een havenstad in Turkije.

¹²¹ **seijde mij...vertrockken waeren.** Op 17 mei 1675 ontving Ruysch een brief van Van Dam uit Livorno waarin stond dat Engelse schepen daar van plan waren om naar Smyrna te reizen. Livorno was een logisch vertrekpunt voor een reis naar Istanbul waarvoor Ruysch al eerder plannen maakte.

¹²² **behalven Cosson.** Ruysch ontmoette Cosson in januari 1675 tijdens zijn verblijf in Rome.

¹²³ **Poggio Imperiale.** De Villa del Poggio Imperiale was een hertogelijke villa in het nabijgelegen Arcetri.

¹²⁴ **hartoginne regnante.** regerende hertogin. Marguerite Louise d'Orléans (1645-1721) was hertogin van Florence en echtgenote van Cosimo III de' Medici.

¹²⁵ **contra visite.** tegenbezoek.

neemen hadden en geluck op de reys wenschen. Veele meenen niet dat haer hoocheid vertreckken sal, niet tegenstaende¹²⁶ alles gereet is. Des avonts kreech ick een brief van neef Thuijninch in de welke hij mij het droevich en beclaegelijck ongeval van sijn edele swaeger de Bordes¹²⁷ communiceerden.

78v Sondach den 9^{en} gingen de heer Burch en ick nevens Van Achelen naer den dom, meijnende de Livornesche Hollanders¹²⁸, volgens bespreck¹²⁹ van daechs te vooren, aldaer te vinden, doch alsoo sij het apointement¹³⁰ vergeeten hadden, begaeven wij ons naer de kerck van de Trinita, alwaer het feest was¹³¹ en de ceremonien heel fraij, doch musieck kost het bij die van Romen niet haelen. Naer de middach, vermits het ongestaedich¹³² weer, bleven wij tot twee en twintich ueren in huijs en gingen op die tijt bij Van Dam wat sitte praeten, doch tot ons leetweesen¹³³ verstonden¹³⁴ wij uijt de Livornesen dat wij te Poggio Imperiale versuymt hadde de jonge harthoginen te sien, dewelke aldaer geweest was om de contravisite van afsceijt af te leggen aen de harthoginne moeder en de cardinael. Sij hadden aldaer om een wandelinch geweest, t' welck wij mede hadde kunnen doen. Nu begonden¹³⁵ de menschen te geloven dat sij eijndelijck noch wel mocht vertreckken.

Maendach den 10^{en} gingen de heeren Burch, Schorel en ick des morgens de manegie sien, doch vonden geen paerden van beduijden¹³⁶, alsoo de piqueur¹³⁷ met de voornaemste bij de jonge prins was om die te instrueren, t' welck noch niemant kan sien. Naer de middach quam de heer Stenon bij ons en geleijden ons nevens de heer Van Dam op de disteleer kamers van de groot hartoch en van daer aen sijn huijs, alwaer hij ons een anatomie voor deedt van een muscul¹³⁸ en een hardt, bewijsende dat het hardt een muscul is en op de selve manier syn beweginch heeft.

Dijnsdach den 11^{en} postdach¹³⁹ gehouden en niet anders uijt gerecht.

Woensdach den 12^{en} gingen wij naer de middach de heer Van Dam aenspreken. Naerdats wij te saemen een uer of twee gewandelt hadden, gingen wij bij de heer Stenon, die ons tegens die tijdt versocht hadde op een demonstratie hoe

¹²⁶ **niet tegenstaende.** hoewel.

¹²⁷ **sijn edele swaeger de Bordes.** Het betreft Daniël de Bordes (1640-1675). De relatie met ene Thuijninch is echter onduidelijk.

¹²⁸ **de Livornesche Hollanders.** D.w.z. de Nederlanders die arriveerden vanuit Livorno.

¹²⁹ **bespreck.** afspraak.

¹³⁰ **het apointement.** de afspraak.

¹³¹ **de kerck...feest was.** Ruysch bezocht de Basilica di Santa Trinita waar Trinitatis of de Drievuldigheidszondag werd gevierd, de eerste zondag na Pinksteren.

¹³² **ongestaedich.** wisselvallig.

¹³³ **ons leetweesen.** onze spijt.

¹³⁴ **verstonden.** begrepen.

¹³⁵ **begonden.** begonnen.

¹³⁶ **van beduijden.** van belang.

¹³⁷ **piqueur.** paardenafrichter.

¹³⁸ **muscul.** spier.

¹³⁹ **postdach.** dag om brieven te verzenden.

daenich¹⁴⁰ het bloet circuleert en voornaementlijk op wat manier de passagie¹⁴¹ van t' selve door t' hardt gesciet, t' welck bij ons altemael seer net aen was. Des morgens aen t' huijs van Pantitichi, maer niet t' huijs.

Donderdach den 13^{en} saegen wij des morgens de processie van het Corpus Domini.¹⁴² Alle de straeten, vensters, huysen, etc. was behangen met tapijete, sijde, laeken, soo als ieder t' best te voorscijn kost brengen. Voor t' oude paleijs hingen altemael tapijten van den hartoch en onder andere eenige die de historie van Adam en Eva uijtbeelden, die admirabel waeren. Dese processie deurde¹⁴³ wel vier ueren, alsoo de meenichte van confratertiniteijten¹⁴⁴ en ordres van religieusen seer groot was. Alle de magistraten van de stadt gingen mede en immediatelijck¹⁴⁵ naer het sacrement volgden den hartoch, cardinael en groote prins. De processie ginch uijt den dom naer Santa Maria Novella, alwaer een seer heerlijke musieck was. Naer de middach ginch ick de heere van Livorno besøeken, alsoo de selve al dickmaels aen mijn huijs geweest hadden. De heer Burch quam oock hier en doe gingen wij gesaementlijk wat wandelen in de Cassines.

79R Vrijdach den 14^{en} waeren wij den ganschen morgen op de bibliotheek bij de heer Maliabechi, alwaer wij den pater Noris¹⁴⁶ mede hadden die van goede conversatie is. Wij lieten versoeken of wij de medailles van de cardinael mochten sien, 't welck ons toegestaen wiert en appointement gegeven des naermiddachs den 23 ueren. Als wanneer wij manqueeerde¹⁴⁷ van te komen, wij wierden seer beleeft ontfangen door den abt Francesco Secini, secretaris van den cardinael, die ons al de selve toonde, bestaende in in drie series van de keijzers¹⁴⁸: een van medaillons, een van Mezzani,¹⁴⁹ en een van silver. Consulaires¹⁵⁰ of Griexse waeren daer niet, altoos¹⁵¹ sij wierden ons niet getoont. Mede mosten sij bekennen dat sij de Otto¹⁵² niet hadden, maer hij toonden ons een Pertinax¹⁵³, die admirabel geconserveert¹⁵⁴ was. De medaille van Antinous¹⁵⁵

¹⁴⁰ **hoe daenich.** hoe.

¹⁴¹ **passagie.** doorgang.

¹⁴² **Donderdach den...Corpus Domini.** Op de eerste donderdag na Trinitatis wordt het feest van Corpus Christi gehouden, waar de transsubstantiatie van het bloed en lichaam van Christus tijdens de communie gevierd wordt.

¹⁴³ **deurde.** duurde.

¹⁴⁴ **confratertiniteijten.** broederschappen.

¹⁴⁵ **immediatelijck.** onmiddellijk.

¹⁴⁶ **den pater Noris.** Waarschijnlijk verwijst Ruysch naar Enrico Noris (1631-1704), een Italiaanse kardinaal en geleerde. Ruysch ontmoette hem tijdens zijn eerste verblijf in Florence in november 1674.

¹⁴⁷ **manqueeerde.** niet nalieten. Mogelijke verschrijving: de ontkenning ontbreekt.

¹⁴⁸ **de keijzers.** D.w.z. de Romeinse keizers.

¹⁴⁹ **Mezzani.** Het is onduidelijk wat hier wordt bedoeld.

¹⁵⁰ **Consulaires.** Munten van consuls.

¹⁵¹ **altoos.** tenminste.

¹⁵² **de Otto.** De Ottonen, genoemd naar de keizers Otto I, II en III, vormden een Duitse koningsdynastie uit de tiende en elfde eeuw. Ruysch doelt op een munststuk van een van deze vorsten.

¹⁵³ **Pertinax.** Publius Helvius Pertinax (126-193) was keizer van Rome tussen 192-193. Nadat hij werd vermoord, ontstond er in Rome een lange burgeroorlog (193-197).

¹⁵⁴ **geconserveert.** bewaard.

siende, toonden hij ons een staetue¹⁵⁶ van den selven Antinous voor wijnich tijdt¹⁵⁷ gevonden, sonder inscriptie, doch uijt de medaille was tenemael¹⁵⁸ kennelijck¹⁵⁹, alsoo het malkanderen wonderlijck geleden. En bij dese occasie¹⁶⁰ saegen wij noch een beeldt van de Venere Vergognosa¹⁶¹, dat admirabel was.

Naer dat wij in dese dingen wel gespeculeert¹⁶² hadden, soude hij ons de camei¹⁶³ getoont hebben, doch alsoo het te laet soude geworden hebben, versocht hij dat wij des anderen daeghs ten 20 ueren wederom koomen, t' welck wij met groote dancksegginge aennaemen. Soo als wij hier van daen naer huijs gingen, rescontreerde wij de heer Dati op straet, dewelke ick verstaen hadt uijt Maliabechi dat des daechs te vooren t' huijs was gekoomen. Wij salueerden hem en seijde nu hij weer in stadt was dat wij de eer soude soeken van onse plicht te sijnen huijsen af te leggen, doch hij antwoorden dat, vermits hij niet in syn huijs logeerde, dat wij die moeijte niet neemen soude, want dat de kinder pockxkens noch aldaer dapper¹⁶⁴ regneerde.¹⁶⁵ Ick vragde naer syn logement, maer dewijle hij t' niet wilde seggen, oordeelden ick dat hij niet besocht wilde sijn, te meer dewijle hij met woorden t' selve genoeg te kennen gaf.

Saterdach den 15^{en} was ick des morgens aen t' huijs van den heer Pantiatichi, doch vont hem niet t' huijs. Naer de middach gingen de heer Burch en ick volgens het verspreck¹⁶⁶ van daechs te vooren wederom vinden in t' appartement van den cardinael. De heer Scecini, die ons noch een groote quantiteit van rare¹⁶⁷ medailles toonden, en naderhandt het gansche cabinet van camei en intalliati¹⁶⁸, daer wij soo van modernes als antiques seer veel en kostelijke saeken vonden. Naer dat wij tot twee en twintich ueren alhier onsen tijdt door hadden gebracht, ginch de heer Burch eenige syne particuliere affaires¹⁶⁹ doen en ick t' overige van mijn dach in de Cassines door brengen, alhier de heeren van onse natie¹⁷⁰ vindende, met dewelken ick naer huijs reedt.

¹⁵⁵ **De medaille van Antinous.** Antinoüs (c. 111-130) was een geliefde van de Romeinse keizer Hadrianus (76-138). Na zijn dood liet Hadrianus een groot aantal beelden van zijn geliefde bouwen. Ook werden er munten geslagen met het gezicht van de Griekse jongen.

¹⁵⁶ **staetue.** standbeeld.

¹⁵⁷ **voor wijnich tijdt.** onlangs.

¹⁵⁸ **tenemael.** helemaal.

¹⁵⁹ **kennelijck.** duidelijk.

¹⁶⁰ **occasie.** gelegenheid.

¹⁶¹ **de Venere Vergognosa.** Het gaat om een beeld van Venus, de klassieke godin van de liefde. In de pose van de 'Venere vergognosa' of de 'Venus pudica', bekend onder andere van *De geboorte van Venus* van Botticelli (1445-1510), bedekt de 'bescheiden Venus' haar lichaam voor de kijker.

¹⁶² **gespeculeert.** nagedacht.

¹⁶³ **camei.** Een camee is een kunstwerk van edelstenen, waarbij de achtergrond wordt weggeslepen om een voorstelling in reliëf uit te beelden.

¹⁶⁴ **dapper.** flink, behoorlijk.

¹⁶⁵ **regneerde.** heersten.

¹⁶⁶ **het verspreck.** de afspraak.

¹⁶⁷ **rare.** zeldzame, bijzondere.

¹⁶⁸ **intalliati.** houtsnijkunst.

¹⁶⁹ **particuliere affaires.** persoonlijke zaken.

¹⁷⁰ **onse natie.** *Nationes* waren verenigingen van buitenlandse studenten. In de zeventiende eeuw waren er verschillende verenigingen voor Nederlandse en Duitse studenten.

Sondach den 16^{en} was de heer Burch en ick ick¹⁷¹ in seekere kerck, alwaer wij 17^{en} nonnen saegen maeken, die ick alweer niet kost¹⁷² laeten seer te beclaegen, dewijle ick noch niet oordeelen kan dat de Itaeliaensche vrouwen haer complexie¹⁷³ mede brencht van noijt geen mans als achter een nauwe traelie te sien.¹⁷⁴ Naer de middach mejnden ick de heer Malliabechi te gaen sien, doch ick wiert door Van Dam gediverteert¹⁷⁵ met dewelke ick den heelen tijdt ginch wandelen buijten de stadt, doch de hette¹⁷⁶ incommodeerden¹⁷⁷ ons al wat.

79v Maendach den 17^{en} was wederom des morgens aen t' huis van de heer Pantiatichi en al meer als voore, t' welck mij deedt resolveeren¹⁷⁸ van daer noijt meer te gaen. Naer den eeten ginch ick de heeren Dijlman en Scorel besøeken, die mij versochten of ick lust¹⁷⁹ hadt met haer uyt te rijden, dat wij t' geselschap van een van de voornaemste cantatrices¹⁸⁰ van Florencen souden hebben, t' welck ick aen nam. De heer Dijlman hadt familiare kennis aen haer¹⁸¹ en haer savont, soo sij dat noemen, die een voornaem cavallier¹⁸² van Florencen is. Hij deedt ons veel civiliteijt¹⁸³ en ontfonch ons als de man van t' huijs. De signora¹⁸⁴ van gelijke, die niet lelijck was en gekleet en gemeubleert¹⁸⁵ als een princes. Wij reden naer wat discoureerens¹⁸⁶ naer buijten op een wooninch een uertie buyten de stadt op een berchie gelegen soo delicioes¹⁸⁷ als ick oijt gesien hebbe en hier maeckten wij wat collatie onder een admirabele stem van de signora Anna Maria Fabrizio Calgiareze. Dit divertissement¹⁸⁸ gaf occasie dat ick met de Florentin, dat een seer goet aerdich beleeft man is, en syn dame kennis maeckten en dat sij mij versochte dat als ick niet te doen wist dat altoos¹⁸⁹ sonder eenich interest¹⁹⁰ versocht wiert te koomen aen haer huijs, dat wij musieck maeken souden en speelen soo veel ick wilde, t' welck ick aen naem en hier over seer gecontenteert¹⁹¹ naer huijs ginch, alsoo ick occasie gevonden hadt een seer goede stem te hooren.

Dijnsdach den 18^{en} postdach gehouden en dienvolgende niet uijt gerecht.

¹⁷¹ ick ick. Mogelijke verschrijving.

¹⁷² kost. kon.

¹⁷³ complexie. temperament.

¹⁷⁴ als achter...te sien. D.w.z. vanuit de bescherming van een klooster.

¹⁷⁵ gediverteert. vermaakt.

¹⁷⁶ hette. hitte.

¹⁷⁷ incommodeerden. hinderde.

¹⁷⁸ resolveeren. besluiten.

¹⁷⁹ lust. zin.

¹⁸⁰ cantatrices. zangeressen.

¹⁸¹ hadt familiare kennis aen haer. ging zeer vertrouwd met haar om.

¹⁸² cavallier. edelman.

¹⁸³ civiliteijt. beleefdheid.

¹⁸⁴ signora. mevrouw.

¹⁸⁵ gemeubleert. opgemaakt.

¹⁸⁶ discoureerens. praten.

¹⁸⁷ delicioes. heerlijk.

¹⁸⁸ divertissement. vermaak.

¹⁸⁹ altoos. altijd.

¹⁹⁰ interest. belang.

¹⁹¹ gecontenteert. tevreden gesteld.

Woensdach den 19^{en} hadt ick des naermiddachs geen tydtverdrijf, t' welck mij in mijn eenicheid¹⁹² naer de Cassines trock, alwaer juijst mijn nieuwbackke¹⁹³ cantatrice met de signor Francesco etc., haer onechte man, vondt wandelen, laetende haer van haer koets volgen. Ick passeerde een uertie in haer geselschap, dat ick seer beleeft vondt als vooren, wederom met presentatie¹⁹⁴ dat ick vrij mocht koomen musiceeren en dat het haer aengenaem was liefhebbers te vinden. Ick nam oock wederom aen daer somtijts¹⁹⁵ te koomen onder veel dancksegginch voor haer beleeftheid.

80R Donderdach den 20^{en} hoorden wij des morgens casueel dat de heer Vander Dusse¹⁹⁶ alle uer¹⁹⁷ t' Florenzen stont te arriveeren van Venetie, t' welke ons seer verblijde. Naer de middach omtrent een en twintich ueren gingen wij sien of de heer Vander Dussen voorscreve al gearriveert was, doch wij vonden hem noch niet, maer hoorden des avonts als wij t' huijs quaemen dat hij te drie en twintich ueren gearriveert was. Dese naermiddach passeerden wij in t' paleijs en den thuijn van de marchese¹⁹⁸ Ricardi.¹⁹⁹ Behalven dat het paleijs, hoe wel niet groot, seer proper was, soo vonden wij seer notabel de groote quantiteit van statue en oude inscriptie, soo Griexsche als Latijnse. Den thuijn was voor een gedeelte een scoone orangerie en voor een gedeelte een scoone groote vingie²⁰⁰, synde de wingert seer net en soo danich met alleès geplant²⁰¹ dat de selve in t' midden alle op een punt in formen²⁰² van een starre²⁰³ uijtquam. Wij vonden dit seer aerdich, dewijle dese plantagie²⁰⁴, die seer net gehouden wiert, twee groote delicie²⁰⁵ fourneerde²⁰⁶, eene voor de smaek en een voor t' gesicht. Niet tegenstaende dese vigne in de stadt leijdt, soo is de selve al seer groot.

Vrijdach den 21^{en} gingen wij des morgens de heer Vander Dusse verwelkoomen en naederhandt tot de middach met hem wandelen, als wanneer wij hem versochten hij soude met onse portie gelieven te vrede te sijn, doch wiert bij hem geexcuseert voor dese mael. Naer de middach quam hij ons aen ons logement vinden, waenmeer wij gesaementlijck de Cassines gingen bezoeken. Naer de wandelinch de heer Vander Dussen tot aen sijn logement, synde in St. Louis, convoijeerende²⁰⁷, verstonden wij dat over de deur in de Aquila Nera²⁰⁸ de

¹⁹² **in mijn eenicheid.** in mijn eentje.

¹⁹³ **nieuwbackke.** nieuwe.

¹⁹⁴ **presentatie.** het aanbod.

¹⁹⁵ **somtijts.** soms.

¹⁹⁶ **de heer Vander Dusse.** Waarschijnlijk gaat het om Paulus van der Dussen (1658-1707), luitenant en later kapitein van de Admiraliteit van Amsterdam. Vander Dussen was een vaste metgezel van Ruysch.

¹⁹⁷ **alle uer.** elk moment.

¹⁹⁸ **marchese.** markies.

¹⁹⁹ **Dese naermiddach...marchese Ricardi.** Het betreft het Palazzo Medici Riccardi.

²⁰⁰ **vingie.** wijngaard.

²⁰¹ **geplant.** beplant.

²⁰² **in formen.** in de vorm

²⁰³ **starre.** ster.

²⁰⁴ **plantagie.** beplanting.

²⁰⁵ **delicie.** heerlijkheden.

²⁰⁶ **fourneerde.** verschafte, bood.

²⁰⁷ **convoijeerende.** begeleidend.

²⁰⁸ **de Aquila Nera.** De Zwarte Adelaar.

heeren Van den Berch en Smit²⁰⁹ mede van Venetie aen waeren gekoomen, waerom wij gesaementlijk dese onse goede vrienden welkom gingen bieden en bleven des avonts bij haer ten eeten.

Saeterdach den 22^{en} screef ick op Milan aen Settale²¹⁰ en op Roomen aen neef Hoogheveen en Voet.²¹¹ Naer den eeten kreech ick een visite van de heer Scorel en Fountain²¹², welke laetste mij seijde sijn huijsvrouw²¹³ van Livorno was aengekoomen om t' feest van Florenzen te sien op St. Jans dach²¹⁴, waer ick hem versocht mij bij de selve te leijden ten²¹⁵ mijn devoir²¹⁶ af te leggen en haer te salueeren. Ick hadt haer noijt gesien, doch vont haer jonck, scoon en galandt, mij ten hoogste verwonderende dat sij soo admiraebel wel Itaeliaens sprack. Sij is een dochter van de heer Coljers²¹⁷, resident²¹⁸ te Constantinopelen²¹⁹ en aen Fonteijn getrouwt soo als sij met haer ouders te Livorno passeerde om naer Constantinopelen te gaen. Tegens den avont gingen wij in de conversatie en met de aengenaeme stem, te weeten Scorel en ick, van de signora Anna onsen tijt passeeren en mosten op haer en haer edelmans versoeck bij haer blijven eeten.

80v Sondach den 23^{en}, sijnde de vigilie van St. Jan²²⁰, quaemen bij ons de heeren Fonteijn, Dijlman en Scorel, nevens de heer Vander Dussen om de processie te sien passeeren van alle de jonge dochters die om haer armoede in seeker klooster, daer toe gesticht, werden onderhoude en noch een andere processie van alle de bastardinneties²²¹, die van den arme gevoet werden, doch tot ons en haer ongeluck viel een swaere slach regen soo als sij door onse straet passeerde, t' welck de processie in groote disordre²²² holp.²²³ Naer dat het weer wat op was geklaert, gingen wij gesaementlijk naer den dom om de confluentie²²⁴ van de mensche te sien. Wij vonden hier de heere Vanden Berch en Smit nevens noch een deel coopluiden van Livorno van onse kennis²²⁵, bij dewelke de heer Vander Dussen en ick des middachs bleef eeten, sijnde de heer Burch om syne affaire van ons gesceijde.

²⁰⁹ **de heeren...en Smit.** Van den Berch en Smit waren vaste metgezellen van Ruysch.

²¹⁰ **op Milan aen Settale.** Manfredo Settala (1600-1680) was een Milanese verzamelaar van kunst en curiositeiten. Hij bezat een enorm rariteitenkabinet, het Museo Settala, met meer dan 3000 voorwerpen. Ruysch ontmoette Settala in oktober tijdens zijn bezoek aan Milaan.

²¹¹ **op Roomen...en Voet.** Coenraads neef Dirck van Hoogheveen (1650-1683) was in Rome achtergebleven. Tijdens zijn verblijf daar ontmoette Ruysch de Nederlandse schilder Voet.

²¹² **Fontain.** Abraham de la Fontaine (*1644) was koopman in Constantinopel en Livorno. Ruysch kwam De la Fontaine al eerder in Florence tegen tijdens zijn verblijf in november 1674.

²¹³ **huijsvrouw.** echtgenote.

²¹⁴ **t' feest...Jans dach.** Op 24 juni wordt de geboorte van Johannes de Doper gevierd.

²¹⁵ **ten.** om.

²¹⁶ **devoir.** begroeting.

²¹⁷ **de heer Coljers.** Justinus Colyer (1624-1682) was vanaf 1667 resident te Constantinopel. In 1668 trouwde zijn dochter Maria met Abraham de la Fontaine.

²¹⁸ **resident.** diplomatiek vertegenwoordiger.

²¹⁹ **Constantinopelen.** Constantinopel, het huidige Istanbul.

²²⁰ **de vigilie van St. Jan.** de avond voor het feest van St. Johannes.

²²¹ **bastardinneties.** onechte meisjes.

²²² **disordre.** wanorde.

²²³ **holp.** hielp.

²²⁴ **confluentie.** toeloop.

²²⁵ **van onse kennis.** die wij kenden.

Naer de middach gingen wij wandelen omtrent en op de plaets²²⁶ van Santa Maria Novella om de grooten toeloop van menschen en koetsen te sien, dewelke aldaer sich lieten vinden om seekere wet loop van waegens te sien, gelijk ook de cavalcade²²⁷ van de hertoch, dewelke evenwel tegens de opinie van alle menschen niet te paert sadt. Tegens dat wij meijnde dat het tijdt was, naemen wij onse plaetsen op stellagien²²⁸, dewelke rontom de plaets daer toe waeren geappropriert.²²⁹ Naer dat wij een weijnich tijt²³⁰ geseten hadden, quam den harthoch en de cardinael met de caros²³¹, voor aen omcingelt met alle de Switsers²³² en de ruyters te voet. Haere hoocheden reden de plaets drie mael rontom om en naemen doe haer plaetsen op een balcon, t' welck recht over de kerck van Santa Maria Novella aen t' eijnde van de voorscreve plaets was op gerecht. t' Selve was geheel met root flueel behangen. Het daix van t' selve. Hier naer volgde de hartoginne moeder, dewelke mede naer drie tours²³³ sich met al haer gevolch bij den hartoch voegde, en eijndelijck quamen de cavalliers alle te paert, de meeste op den hartoch sijn paerden, dewelke seer kostelijke geborduerde saedels en toomen²³⁴ op t' lijf hadden, doch sommige saeten op haer eijgen. Den hertoch is gewent dese eere te doen van t' paert uijt syn naem te senden aen de meeste cavalliers, dewelken ieder dan het haere met linten en stricken om t' meesten op scikken²³⁵, doch sijn al in t' swart gekleet met de mantel, daer ick in soo een occasie geen sin hadt. Naer alle de cavalliers volgde de prince Francesco, broeder van den groot hartoch²³⁶, sijnde syn paert met een swarte guarniture²³⁷ gepareert²³⁸, alsoo hij geestelyck is.²³⁹ En naer den selve volchde den grooten prins, sijnde nu omtrent 12 jaeren out. Hij was gekleet in t' swart laeken met point de Venise²⁴⁰ geboort²⁴¹, sijnde sijn paert even eens gepareert, alsoo den hartoch in den rouw was. Dese cavalcade passeerde van gelijke de plaets driemaal ront, als wanneer ider het paert quiteerde²⁴² en sich mede op het balcon van den hartoch begaf.

Eer de loop²⁴³ van de waegens aenginch, wiert door de piqueur van den hartoch een seer scoon en adrett²⁴⁴ paert berede en naer t' eijnde van t' selve gescieden de wetloop voornoemt in deser volgen.²⁴⁵ Aen ieder eijnde van de

²²⁶ **de plaets.** het plein.

²²⁷ **cavalcade.** ruitersstoet.

²²⁸ **stellagien.** stellages.

²²⁹ **geappropriert.** bestemd.

²³⁰ **een weijnich tijt.** kort, even.

²³¹ **caros.** Een karos is een afgesloten koets.

²³² **de Switsers.** de Zwitserse garde.

²³³ **tours.** rondes.

²³⁴ **toomen.** teugels.

²³⁵ **op scikken.** versieren.

²³⁶ **de prince...groot hartoch.** Francesco de' Medici (1660-1711) was de broer van groothertog Cosimo

III.

²³⁷ **guarniture.** opsmuk, versiering.

²³⁸ **gepareert.** opgesierd.

²³⁹ **sijnde syn...geestelyck is.** Francesco de' Medici was kardinaal.

²⁴⁰ **point de Venise.** Gros Point de Venise is een naaldkantsoort.

²⁴¹ **geboort.** geborduurd.

²⁴² **quiteerde.** verliet.

²⁴³ **loop.** wedloop, wedstrijd.

²⁴⁴ **adrett.** vlug, bekwaam.

²⁴⁵ **in deser volgen.** op de volgende manier.

plaets staen volgens de manier der oude Romeijn²⁴⁶ twee metae²⁴⁷ van steen op syn pedestaelen²⁴⁸ en toone door haer outheid dat dit feest lanch in gebruyck geweest moet sijn. Van de eene meta tot de andere is een lanch touw gespannen, op dat de waegens niet anders als achter de selve om soude kunnen rijden. Ses waegens, die seer licht en extraordinaris fraij op gemaect waeren met gescildert carton als anders, ieder met twee scoone vlugge paerde en een coetsier seer aerdich toe gestelt²⁴⁹, stonden op een rije aen de meta die voor Santa Maria Novella staet, hebbende recht voor haer in t' gesicht den grooten hartoch, die met de geheele cortege, gelijk geseijt is, aen t' ander eijnde van de plaets naer de meta van die sijde geplaets was. Op t' steeke²⁵⁰ van de trompet gingen alle de waegens met een onuijtspreekelijke snellicheid²⁵¹ af, drie tours doende, winnende die geene dewelke naer de voorscreve drie tours de eerste aende meta was daer sij van daen gereden waeren. Sometijts blijft in dese actie wel een coetsier doot als sijn waegen in t' wenden om slaet, t' welck licht²⁵² kan gebeuren van wegen haere lichtheid. De premie²⁵³ is een dinck als een vlagge van flueel en gout laeken met de waepens van den hartoch, die dit bekosticht en daer bij noch eenich gelt vereert. Dese loop gesciet eerst²⁵⁴ te vier en twintich ueren soo dat met de selve de divertissementen van dien dach eijndigen.

Maendach den 24^{en}, synde St. Jans dach. Ick imagineerde mij veel van dese ceremonie dewelke desen morgen geschieden, doch vondt het selve buijten mijn verwachten soo goet niet, sijnde geïnformeert dat alle de baronijen²⁵⁵, marchisaeten en steden aen de hartoch publike homage²⁵⁶ quaemen doen, meijnde of de heeren van de baronijen en marchisaten selfs in persoon of te minsten uijt haer naem fatsoenlyke personagie²⁵⁷ verscheenen, doch t' ginch aldus in syn werck. Den hartoch, op de plaets koomende van het oude paleijs, ginch op een hoogen troon sitten onder een daix op gerecht voor aen onder de logie.²⁵⁸ De trappen van den troon waeren met²⁵⁹ en Turks tapijt beleijt. De stoel van gout laeken, de stijlen²⁶⁰ van massif sulver²⁶¹, doch het daix heel kleijn en niet naer advenant van²⁶² de hooghte en verheevenheid van den troon aen wiens voet rontom alle de hoovelinghe en cavaliers stonden, den hartoch in cavalcade gevolcht hebbende als daechs te vooren. Den hartoch sat gedeckt²⁶³ en met de

²⁴⁶ **der oude Romeijn.** D.w.z. van de oude Romeinen.

²⁴⁷ **metae.** Metae waren kegelvormige zuilen in een Romeins circus voor wagenrennen, waar menners hun paarden zo kort mogelijk omheen moesten sturen.

²⁴⁸ **pedestaelen.** Een pedestal is het voetstuk van een zuil.

²⁴⁹ **toe gestelt.** opgesmukt.

²⁵⁰ **t' steeke.** het luiden.

²⁵¹ **snellicheid.** snelheid.

²⁵² **licht.** makkelijk.

²⁵³ **premie.** beloning.

²⁵⁴ **eerst.** pas.

²⁵⁵ **baronijen.** baronieën.

²⁵⁶ **publike homage.** publiek eerbetoon.

²⁵⁷ **personagie.** personen.

²⁵⁸ **logie.** loge.

²⁵⁹ **met.** Mogelijk ontbreekt hier iets.

²⁶⁰ **stijlen.** poten.

²⁶¹ **sulver.** zilver.

²⁶² **naer advenant van.** overeenkomstig met.

²⁶³ **gedeckt.** bedekt.

voeten op een root flueel kussen. Doe wierden door een heraut op gelesen alle de naemen van de baronijen, marchisaten, steden, forteressen²⁶⁴, passeerende op ieder naem een man te paert met een groot vendel²⁶⁵, doch t' waeren al meest boeren of voiturijs.²⁶⁶ Voor de steden passeerde seekere gescilderde machines als tempels, doch seer out en slecht, hebbende al lanch gediend, werdende van osse getrockken en boeren geleijt. Alleen is remarquabel²⁶⁷, soo mij geseijt is, want te verre staende, kost ick niet distinct²⁶⁸ hooren, dat Siena noijt compareert²⁶⁹ als op het derde roepen, seggende den heraut daer bij per Fezza voor Siena passeert²⁷⁰ een paert met root en wit flueel bedeckt. Daer op een heraut even eens in t' selve livrej, met een silvere kop in de handt. Dit is even wel een fatsoenlijck burger.

Naer alle dese dinge gedaen waeren, passeerde voor t' leste²⁷¹ den triumph waegen in dewelken eenige dienaers van den hertoch saeten, seeker groot vendel van brocaeto d'oro²⁷², t' welck sij hier een paeglia noemen, omvoerde, sullende de prijs sijn van de wet loop van barbers²⁷³, dewelke noch naer de middach gescieden most, doch om den regen achter bleef en uijt gestelt wiert. In t' midden van dese waegen is een groote mast aen de dewelke het paeglia vast en boven op de selve stont een mensch, representeerende St. Jan.²⁷⁴ Hij was moeder naeckt²⁷⁵ met een tigers huyl om op die maenier als St. Jan wert uijt gescildert.²⁷⁶ Hij stont met sijn een voet op de mast, de ander heen en weer slingerende²⁷⁷ en was in een yseren beugel vast die lans²⁷⁸ het been dat op de mast stont in de voorscreve mast met een stijl vast was. Hij dede niet als kruisen slaen, doch was blyde, geloove ick, doen hij daer wederom af was, alsoo de continueelen²⁷⁹ regen en wint hem het lijf soo blaeww gemaect hadde als een lasuer.²⁸⁰

De heer Vander Dussen seijde mij desen morgen dat heer Burch dat de heer Burch hem hadde gecommuniceert hoedaenich²⁸¹ sijn selve²⁸² over hadde gegeven aen²⁸³ de Romeijnsche kerck en onse religie verlaeten om die redenen dat hij oordeelde dat dit de rechte kerck was en de onse geen autoriteit van reformatie gehadt hadde, dat de Romeijnsche kerck niet dwaelen kost, omdat de

²⁶⁴ **forteressen.** forten.

²⁶⁵ **vendel.** vaandel.

²⁶⁶ **voiturijs.** koetsiers.

²⁶⁷ **remarquabel.** opmerkenswaardig, interessant.

²⁶⁸ **distinct.** duidelijk.

²⁶⁹ **compareert.** verschijnt.

²⁷⁰ **per Fezza voor Siena passeert.** Het is onduidelijk waarop Ruysch hier doelt.

²⁷¹ **voor t' leste.** ten slotte.

²⁷² **brocaeto d'oro.** goudbrokaet.

²⁷³ **barbers.** barbiers.

²⁷⁴ **St. Jan.** Johannes de Doper.

²⁷⁵ **moeder naeckt.** spiernaakt.

²⁷⁶ **Hij was...uijt gescildert.** Volgens het evangelie droeg Johannes de Doper een kameelharen mantel.

²⁷⁷ **slingerende.** bungelend.

²⁷⁸ **lans.** langs.

²⁷⁹ **continueelen.** aanhoudende, voortdurende.

²⁸⁰ **een lasuer.** lapis lazuli, lazuursteen.

²⁸¹ **hoedaenich.** hoe.

²⁸² **sijn selve.** zichzelf.

²⁸³ **over hadde gegeven aen.** bekeerd had tot.

selve door een visibelen²⁸⁴ vicaris²⁸⁵ door den salichmaeker in Petrus gestelt²⁸⁶ met autoriteit van successie²⁸⁷ geregeert wiert, en dewijle de selve niet kost dwaelen, dat hij daerom oock al de rest geloofde daer hij niet door had kunnen sien. Oock dat St. Antonio²⁸⁸ hem verlicht hadt etc., gelijk breeder in sijn apologie te sien is, bij mij overgesonden. t' Selve surpreneerde²⁸⁹ mij extraordinaris, want niet tegenstaende hij een ruymen tijt alleen altoos uijt liep, seer melankolieck²⁹⁰ was geworden en noijt naer gewoonte over taefel soo vrolijk meer met mij discoureerde, soo kost ick mij noijt imagineeren dat het om dese redenen was, maer meijnde dat het slechte tractement²⁹¹ van sijn ouders waer over hij mij wel geklaecht hadde hier van oorsaek was²⁹², niet tegenstaende sijn knecht mij geklaecht hadt over eenigen tijdt dat hij daer voor bevreest was om dat hij bij seekeren Stenon, synde priester doch eerst Luters geweest, veel liep²⁹³, waer mede ick lachten om dat mij inbeelde dat dese visites gescieden uyt curieusheid²⁹⁴, dewijle desen Stenon een groot anatomist en naturalist²⁹⁵ is. Te meer kost ick mij dit niet imagineeren, alsoo Burch weijnich daegen van te vooren met mij van de differenten²⁹⁶ van de Romeijnsche kerck spreekende, noch seijde dit syn argumenten die de papisten²⁹⁷ noijt sullen solveeren²⁹⁸, moverende²⁹⁹ eenige tegenstellinge op de eucharistije.³⁰⁰ Hij soude naer sijn seggen wel een jaer aen syn religie getwijfelt hebben tot dat desen Stenon de laetste handt aen dit werck geleijt heeft.

82R Des middachs bleef de heer Vander Dussen bij ons eeten, wanneer het mascar³⁰¹ in mijn presentie afraeckt door de hevige disputen die voor vielen. De heer Vander Dussen hadt hem al aen boort geweest in de openbaeringe van dese saeck. 't Wier alle daegen hoe langer, hoe melancoliquer tot onsent³⁰², dewijle ick desen toen altyt most hooren en een ander logement te neemen, doch t'³⁰³ mij geen goede gratie te hebben, dewijle ick geen reden hadt om t' geselschap van de

²⁸⁴ **visibelen.** zichtbare.

²⁸⁵ **vicaris.** plaatsvervanger.

²⁸⁶ **een visibelen...Petrus gestelt.** D.w.z. de paus. Volgens de kerk was St. Pieter de eerste paus.

²⁸⁷ **successie.** opvolging.

²⁸⁸ **St. Antonio.** St. Antonius.

²⁸⁹ **surpreneerde.** verraste, verbaasde.

²⁹⁰ **melankolieck.** zwaarmoedig, neerslachtig.

²⁹¹ **tractement.** leefgeld, zakgeld.

²⁹² **maer meijnde...oorsaek was.** Een terugkerend onderwerp in de briefwisseling van reizigers met hun ouders was het tekort aan leefgeld en de onverwachte uitgaven in Italië en Frankrijk.

²⁹³ **liep.** omging.

²⁹⁴ **curieusheid.** nieuwsgierigheid.

²⁹⁵ **naturalist.** natuurkundige.

²⁹⁶ **differenten.** geschillen, onenigheden.

²⁹⁷ **papisten.** katholieken.

²⁹⁸ **solveeren.** oplossen.

²⁹⁹ **moverende.** besprekende, aanroerende.

³⁰⁰ **moverende eenige...de eucharistije.** Het religieuze twistpunt dat Ruysch hier aanhaalt, heeft betrekking op de eucharistie. Katholieken gaan uit van de leer van de transsubstantiatie, waarbij de hostie en de wijn daadwerkelijk het lichaam en bloed van Christus vormen. Protestanten, die het Heilig Avondmaal vieren, gaan uit van consubstantiatie, waarbij het brood en de wijn enkel als symbolen worden opgevat.

³⁰¹ **mascar.** masker.

³⁰² **tot onsent'.** bij ons.

³⁰³ **doch t'.** dunkte het.

heer Burch te laeten.³⁰⁴ Des avonts ginch Scorel en ick bij onse signora eeten, hebbende een scotel eeten, twee, drie daer naer toe gesonden, mijn harsenen³⁰⁵ weer een weijnich vervrolijkende met een aengenaeme stem.

Dijnsdach de 25^{en} quam mij des morgens de heer Van Dam een visite geven, dewelke ick dese scoone historie van Burch vertelden. Syn edelheid was al soo seer gesurpreneert als ick. Hij wilde met geweld ick soude mij van hem separeeren³⁰⁶, soo van wooningh als eenige conversatie, doch dewijle ick oordeelde dat niemant om syn geloof gehaet moet werden en dat syn edelheid mij altoos met meer civilliteijt bejegende, kost ick hier toe niet resolveeren, niet tegenstaen mij aldus te wonen seer verdroot, groejende Burch syn melankolyck humeur³⁰⁷ daegelycx aen. Des middachs bleef ick bij de compatriotten³⁰⁸ eeten, hebbende met haer wesen sien seeker paleijs toekomende de heer Ferante Caponi in Via Bardi³⁰⁹, t' welck sij gehuert hadden, wachtende de heeren Vander Nieuwbur en Hoogenhouck³¹⁰, dewelke mede bij haer soude wonen, sullende t' geselschap uyt ses bestaen als de twee genoemde nevens de heer Vander Dussen, Schoorel, Smit en Vanden Berch. Des avonts hadde ick het teenen al weer aen tafel dat men de werelt quiteere most en Onse Lieven Heer dienen en dat ieder een sijn religie eens in syn leven behoorden te examineeren³¹¹, waer op ick antwoorde dat die geene die aen de waerheid niet twijfelen dat de selve niet hoeft te ondersoeken en sceijde uyt dese discoursen³¹², naer bedt gaende.

Woensdach den 26 ginch ick met eenich geselschap, bestaende uijt de Hollantsche heeren, Fonteyn, syn huijsvrouw, noch een Itaeliaensche juffrouw van Livorno, Dijlman met een Itaeliaen of twee, een promenade doen bujten Florenze op seekere villa om des middachs naer den eeten seeker landthuijs van den principe³¹³ Matthias te sien. Wij hadden een kock³¹⁴ nevens de vivres³¹⁵ voor uijt gesonden en waeren des middachs seer vrolijk, niet minder ons den ganschen dach diverteerende, want als wij naer den eeten hadden weesen wandelen om t' voorscreve paleijs, daer niet notabels te sien is, synde seer slecht, en wederom naer huijs keerde, passeerde wij bij geval over de wooninch van den conte³¹⁶ Bardi³¹⁷, die tot syn divertisement volgens de gewoonte der boeren op de heijlige

³⁰⁴ **laeten.** laten vallen.

³⁰⁵ **harsenen.** hersenen.

³⁰⁶ **separeeren.** scheiden.

³⁰⁷ **syn melankolyck humeur.** Volgens de humorenleer, die sinds de Oudheid een belangrijke rol speelde in de geneeskunde, wordt de gemoedstoestand van de mens bepaald door de balans van vier lichaamssappen: bloed, gele gal, zwarte gal en slijm. Een teveel aan zwarte gal, of cholè, leidt tot een melancholische persoonlijkheid. Een melancholicus is met name zwaarmoedig.

³⁰⁸ **compatriotten.** metgezellen.

³⁰⁹ **seeker paleijs...Via Bardi.** Het gaat om het Palazzo Capponi alle Rovinate.

³¹⁰ **de heeren...en Hoogenhouck.** Vanden Nieuwburch en Hoogenhouck waren vaste metgezellen van Ruysch.

³¹¹ **examineeren.** onderzoeken.

³¹² **dese discoursen.** dit gesprek.

³¹³ **principe.** vorst.

³¹⁴ **kock.** kok.

³¹⁵ **vivres.** mondvoorraad, levensmiddelen.

³¹⁶ **conte.** graaf.

³¹⁷ **de wooninch...conte Bardi.** Het gaat om een pand van de invloedrijke Florentijnse bankiersfamilie Bardi.

daegen eenige boerinneties nevens haer galandts³¹⁸ bij een hadt doen komen en doen dansen op t' geluijt van een guitarre en viole. Den voorscreve conte Bardi rencontreerde ons seer beleeft, doende daedelijck³¹⁹ stoele brengen brengen, daer wij op gingen sitten rusten en dit bal in de groenten³²⁰ aen saegen. Ons wiert twee aen ieder hande wijn gepresenteert³²¹ nevens fruijt, dat seer schoon was, en ten laetste raeckten wij mede aen den dans. Daer was een seer soet³²² meijske, daer ick al dansende wat kennis aen maecte. Den avont beginnende te vallen, naemen wij ons afsceijt en gingen naer huijs, te weeten onse villa, alwaer wij ons s' nachts met kermis bedden³²³ beholpen. Dese conte Bardi is een out edelman, die altoos op t' lant woont, synde altoos een groot liefhebber van de jacht geweest als oock t' lande leven, soo dat wij ons niet verwonderde dat hij de rechte minen³²⁴ van een Itaeliaens campagnart³²⁵ hadt. Des avonts naer den eeten kreegen wij t' heele boere geselschap tot onsent' en vierden met het boere bal den heijligen dach tot naer middernacht toe.

Donderdach den 27^{en} gingen wij des s' morgens ten 11^{en} ueren met de gansche caravane op de reijs, avanceerende³²⁶ tot dicht onder Florenzen, alwaer wij ons over de rivier lieten setten en naer Pratolino³²⁷ toe reden, sijnde een lanthuijs van den hartoch dat ten reguarde van³²⁸ sijn waeterwerken, fonteijnen en plantagien admirabel fraij is. Ick hebbe in mijn ander verblijf te Florenzen daer van gemelt.³²⁹ Wij hielden ons middachmael in t' paleijs, sijnde de keuken daegs te vooren van gelijken bestelt. Naer den eeten diverteerden wij ons met de wandelinch en de fontaines³³⁰ waer van wij soo nat wierden dat wij ons heel mosten uijtkleeden eer wij naer huijs. Des avonts quaemen wij met poortsluijten wederom binnen Florenzen. Doen ick t' huijs quam, docht mij dat ick van de melanconie wellekom geheeten wiert: soo noode³³¹ quam ick teegenwoordich in mijn logement. De heer Vander Dussen bleef bij mij slaepen, alsoo de kaemer van de herreberch seer stonck door een gebarsten riool en alle de andere gemackken³³² vol waeren.

Vrijdach de 28^{en} ginch ick bij de Hollanders eeten om mij hier door t' geselschap van onsen melankoliken verkeerde te ontreckken. Ick beklaechde de man soo

³¹⁸ **galandts.** verloofden, minnaars.

³¹⁹ **daedelijck.** onmiddellijk.

³²⁰ **de groenten.** het groen.

³²¹ **gepresenteert.** aangeboden.

³²² **soet.** aardig, lief.

³²³ **kermis bedden.** provisorische bedden, noodbedden. Mogelijk is dit ook een knipoog van Ruysch: een kermisbed is synoniem van 'mengelbed', een noodbed waarop mannen en vrouwen samen slapen.

³²⁴ **de rechte minen.** het juist voorkomen.

³²⁵ **Itaeliaens campagnart.** Italiaanse man van het land.

³²⁶ **avanceerende.** voortreizend.

³²⁷ **Pratolino.** Het betreft de Villa di Pratolino.

³²⁸ **ten reguarde van.** wat betreft.

³²⁹ **ick hebbe...van gemelt.** Ruysch beschreef de Villa di Pratolino al op 18 november 1674. Zie f. 31r-31v.

³³⁰ **fontaines.** fonteinen.

³³¹ **noode.** onvrijwillig, met tegenzin.

³³² **gemackken.** vertrekken.

dickmaels ick hem sach en bedroefde mij dat hij van dach tot dach in de uijterste superstitie³³³ verviel, maekende den devote³³⁴ soo seer als de grootste pijlaer bijter³³⁵ van Florenze, t' welck ick wel gelooven uijt een goede intentie en gront sijns harten te koomen, sonder eenich interest hebbende sijn fortuijn, soo present³³⁶ als toekennende³³⁷, met de voet gescopt, maer kon niet gelooven, noch begripen hoe eens mensch die verstant heeft soo verre vervallen kan, waerom ick sijn miserabele lot beklaegen en groot medelyde met hem hebbe. De heer
83R Vander Dussen en ick koften³³⁸ een paert met een chese volante³³⁹ desen dach van Fonteijn voor 50 stucken van 8^{en}³⁴⁰ om wat mede te diverteeren, dewijle wij te Florenzen souden sijn. Des avonts arriveerden de heer Hoogenhouck van Padua, sieck sijnde aen de koorts.

Saterdach den 29^{en} gingen de heer Vander Dussen en ick naer de middach onse nieuwkoop³⁴¹ in de Cassines probeeren en rechten dien dach niet anders uijt.

Sondach den 30^{en} seijde ons de heer Fonteijn te weeten aen mij en Vander Dussen dat hij gehoort hadde dat niet alleen Burch bekeert, of liever verkeert was, maer dat wij stonden te volgen, hebbende den hartoch dese fraeje tydinge³⁴² selfs aen Malliabechi geseijt van wien Fonteijn dit gehoort hadde, waerom de heer Vander Dussen en ick resolveerden van Malliabechi te gaen salueeren en hem niet alleen van dese opinie te disabuseren³⁴³, maer oock te versoeken dat hij den hartoch en ider een die hem daer van mocht spreken het contrarie³⁴⁴ bekent soude gelieven te maeken, seggende dat wij t' selve speciael op hem versocht hadden. Wij vonden hem desen dach niet t' huijs, doch stelden de executie³⁴⁵ van dit ons voornemen niet langer uijt als tot des anderen daechs s' morgens.

³³³ **de uijterste superstitie.** het uiterste bijgeloof.

³³⁴ **devote.** vroomheid.

³³⁵ **pijlaer bijter.** Een pilaarbijter is een spotnaam voor iemand die zijn religie overdrijft.

³³⁶ **present.** tegenwoordig.

³³⁷ **toekennende.** toekomstig.

³³⁸ **koften.** kochten.

³³⁹ **chese volante.** Een chaise, of sjees, is een hoog en licht rijtuig met een kap.

³⁴⁰ **50 stucken van 8^{en}.** Het gaat om bepaalde muntstukken.

³⁴¹ **nieuwkoop.** nieuwe aanschaf.

³⁴² **dese fraeje tydinge.** dit fraaie bericht.

³⁴³ **te disabuseren.** het correcte te vertellen.

³⁴⁴ **contrarie.** tegenovergestelde.

³⁴⁵ **executie.** uitvoer.